

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДНИК ПРОЦЕСУ РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ASSESSMENT OF PRODUCTION EFFICIENCY BY AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE AS A COMPONENT OF THE PROCESS OF DEVELOPING THE STRATEGY OF THEIR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У роботі проведено аналіз та оцінку сучасного рівня ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах України, визначено вплив чинників на ефективність діяльності підприємств та стратегію їх подальшого сталого розвитку в сучасних умовах інституційної трансформації економіки. Встановлено, що виробництво всіх видів продукції, крім деяких видів продукції тваринництва, було прибутковим, хоча й відзначається негативна тенденція стосовно її скорочення за деякими видами. Визначено, що тенденції розвитку світової економіки, а також вітчизняний досвід свідчать, що майбутнє сільського господарства України – у переході до сталого розвитку шляхом створення гідних умов життя населення, формування ефективної економічної системи, збереження ландшафту і культурних цінностей сільських територій, забезпечення довготривалого використання природних ресурсів для сільськогосподарського виробництва, туризму, рекреації та інших сфер господарської діяльності.

Ключові слова: стратегія, розвиток, аграрне виробництво, аграрні підприємства, економічне зростання, ефективність, механізм, процес.

В работе проведены анализ и оценка современного уровня эффективности

производства сельскохозяйственной продукции в аграрных предприятиях Украины, определено влияние факторов на эффективность деятельности предприятий и стратегию их дальнейшего устойчивого развития в современных условиях институциональной трансформации экономики. Установлено, что производство всех видов продукции, кроме некоторых видов продукции животноводства, было прибыльным, хотя и отмечается негативная тенденция относительно ее сокращения по некоторым видам. Определено, что тенденции развития мировой экономики, а также отечественный опыт свидетельствуют, что будущее сельское хозяйства Украины – в переходе к устойчивому развитию путем создания достойных условий жизни населения, формирования эффективной экономической системы, сохранения ландшафта и культурных ценностей сельских территорий, обеспечения длительного использования природных ресурсов для сельскохозяйственного производства, туризма, рекреации и других сфер хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: стратегия, развитие, аграрное производство, аграрные предприятия, экономический рост, эффективность, механизм, процесс.

УДК 631.1.016:338.43

Зоря О.П.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Полтавська державна аграрна академія

Zoria Oleksii

Poltava State Agrarian Academy

The paper analyzes and evaluates the current level of agricultural production efficiency in agricultural enterprises in Ukraine, determines the influence of factors on the efficiency of enterprises and the strategy of their further sustainable development in the current conditions of institutional transformation of the economy. Generalization of large empirical and factual information and analysis of the activity of the infrastructure units, which are tasked with creating favorable conditions for improving production in agriculture, show that the modern infrastructure of the agricultural sector of our country is not sufficiently efficient and largely indifferent to eco-economic and social interests of agrarian production, which is expressed in duplication of economic and legal functions, superfluous detail of control procedures, low efficiency of itorynhu quality agricultural ecosystems. Trends in the global economy, as well as domestic experience show that the future of Ukraine's agriculture in the transition to sustainable development by creating decent living conditions, forming an effective economic system, preserving the landscape and cultural values of rural territories, ensuring long-term use of natural resources for agricultural production, tourism, recreation and other economic activities. This tendency should be pursued on the basis of enhanced reproduction, by ensuring proportionality of the regional economy and stimulating the effective interaction of the territorial system entities through horizontal relations based on market and contractual relations. It is determined that sustainable development, the implementation of which is a strategic direction of development of modern agrarian production, is the integration of ecological-economic, organizational-infrastructure, social, landscape-adaptation, cultural-historical, spiritual-moral, mental and other aspects of agriculture, conditioned necessity of realization of innovative methods of development of economic goods, observance of the rights and duties of agricultural producers in the process of economic disposal of land and property within the framework of civilized market relations.

Key words: strategy, development, agrarian production, agrarian enterprises, economic growth, efficiency, mechanism, process.

Постановка проблеми. Сталий розвиток аграрних підприємств є основою концепції підвищення ефективності підприємницької діяльності в галузі сільського господарства. Водночас важливим питанням із позиції формування стратегій сталого розвитку є проведення оцінки сучасного рівня ефективності виробництва продукції в аграрних підприємствах для виявлення головних прогалин та пошуку перспективних шляхів вирішення намічених проблем.

Досвід провідних країн світу свідчить, що вихід аграрного сектору економіки з кризового стану можливий лише у поєднанні стратегії сталого розвитку з інноваційним вектором діяльності. Сьогодні інноваційний вектор розвитку аграрних підприємств має три взаємопов'язані і взаємозумовлені напрями: інновації у біологічний чинник, інновації в людський капітал, інновації технологічного характеру, що забезпечують не лише достатність техніки у сільськогосподарських підприємствах, а

й удосконалення технічного потенціалу галузі відповідно до вимог ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку аграрного виробництва та суб'єктів господарювання у даній галузі знайшли відображення у працях вітчизняних учених: В.Я. Амбросова [1], В.Г. Андрійчука [2], Ю.Е. Губені [3], Я.М. Кашуби [4], Ю.О. Лупенка [7], П.М. Макаренка [5], В.Я. Месель-Веселяка [6], П.Т. Саблука [8], О.В. Ульянченка [10], М.М. Федорова [6] та ін. Проведені ними наукові дослідження стали підґрунтям для здійснення аграрних трансформацій та формування економічних умов подальшого розвитку аграрних підприємств, проте проблеми формування стратегії сталого розвитку суб'єктів господарювання аграрної сфери на основі оцінки їх потенціалу висвітлено, на нашу думку, не в повному обсязі.

Постановка завдання. Складність економічної ситуації в аграрному секторі економіки країни полягає у тому, що аграрні підприємства знаходяться в ринковому середовищі. У зв'язку із цим забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва набуває першочергового значення і стає одним з актуальних напрямів економічних досліджень.

Метою дослідження є аналіз та оцінка сучасного рівня ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах України, визначення впливу чинників на ефективність діяльності підприємств та стратегію їх подальшого сталого розвитку в сучасних умовах інституційної трансформації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Стратегічною метою діяльності будь-якої підприємницької структури є отримання якомога більшого ефекту від використання ресурсів. Саме прибуток вважається основним результатом господарської діяльності. Водночас як частина новоствореної вартості він є і важливим чинником, і необхідною умовою розширеного виробництва.

Ризики і невизначеність у сільськогосподарському виробництві пов'язані, перш за все, з нездатністю швидко пристосуватися до умов, що змінюються. Так, ринок, для якого протягом довгого часу вирощується продукція, може змінитися до періоду його ринкової поставки. Зміни в споживацьких смаках і перевагах можуть призвести до переоцінки розподілу сільськогосподарськими підприємствами ресурсів, оскільки вони, можливо, приділяли дуже багато уваги виробництву тих продуктів, які більше не потрібні.

Високі ціни, що утворилися в результаті тимчасового дефіциту якого-небудь сільськогосподарського продукту, можуть змінити купівельну поведінку і скоротити споживацький ринок на цей продукт, поки його колишнє виробництво не буде відновлено. Ці відносно непередбачувані і неконтр-

ольовані чинники створюють багато маркетингових проблем для сільськогосподарських виробників.

Ураховуючи важливість дослідження даного питання, проведемо більш детальний аналіз динаміки виробництва основних видів продукції за 2011–2017 рр. аграрними підприємства України (табл. 1).

За 2011–2017 рр. загальна вартість виробленої продукції сільського господарства підприємствами аграрного сектору України у постійних цінах 2010 р. збільшилася на 15 460,7 млн грн (або на 6,6%). Водночас якщо вартість виробництва продукції рослинництва збільшилася на 17 038,2 млн грн (або на 10,5%), то виробництво продукції тваринництва у постійних цінах 2010 р., навпаки, скоротилося на 15 77,5 млн грн (або на 2,2%).

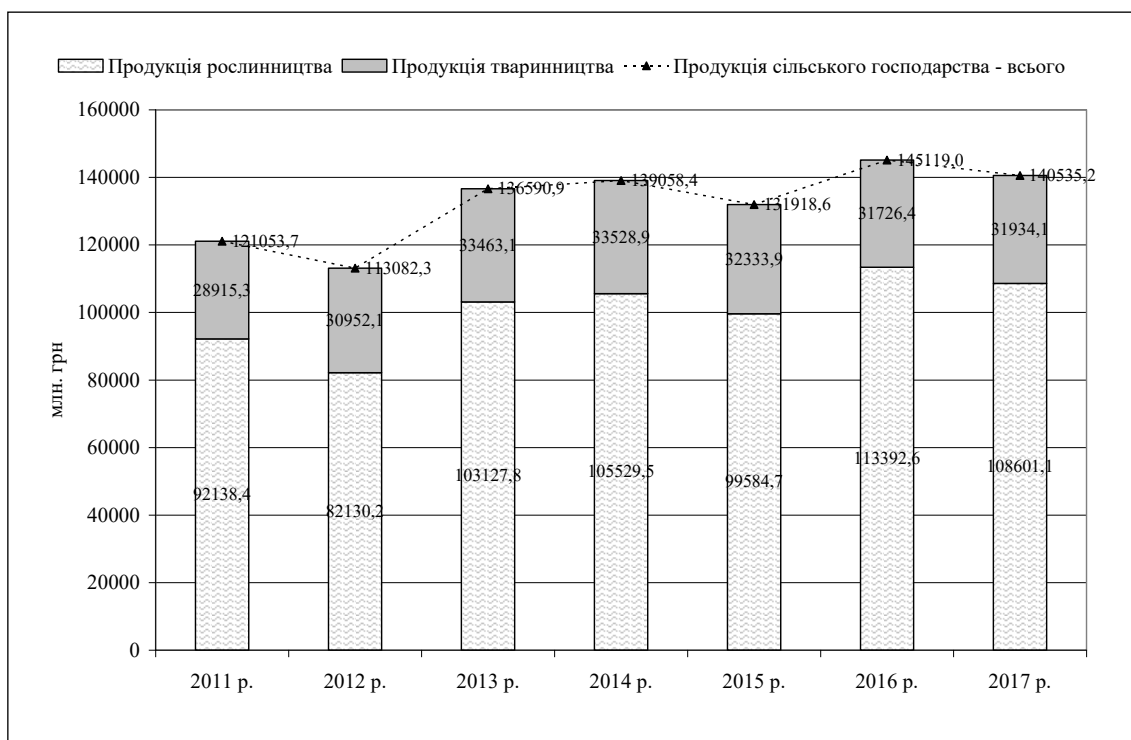
У структурі виробництва основних видів сільськогосподарської продукції усіма категоріями господарств України найбільшу питому вагу станом на кінець 2017 р. займають зернові та зернобобові культури, технічні культури, а також картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі – 26,2%, 22,5% та 18,0% відповідно.

До найбільш суттєвих змін у структурі виробництва основних видів продукції сільського господарства слід віднести збільшення частки виробництва технічних культур – із 17,8% у 2011 р. до 22,5% у 2017 р. та, навпаки, зменшення овочево-баштанних продовольчих із 20,1% до 18,0%. Переважно ці зміни відбулися на тлі зміни площ, відведених під посів зазначених культур. Незважаючи на підвищення продуктивності молочного скотарства, на тлі зменшення чисельності корів, утримуваних господарствами всіх категорій аграрного сектору України, частка молока у загальній структурі виробництва продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. зменшилася на 1,6% та становить 10,5%.

Загалом у 2017 р. усіма категоріями господарств України вироблено 179 474,6 млн грн валової продукції рослинництва та 69 682,4 млн грн продукції тваринництва. У структурі виробництва валової продукції сільського господарства за категоріями господарств частка сільськогосподарських підприємств становить 56,4%, що в абсолютному вимірі становить 140 535,2 млн грн. У розрізі галузей сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами України в 2017 р. вироблено 108 601,1 млн грн продукції рослинництва та 31 934,1 млн грн продукції тваринництва (рис. 1).

Відповідно до даних Державної служби статистики України, у 2017 р. рентабельним було виробництво всіх видів продукції сільського господарства за винятком м'яса баранини та козлятини, курячих яєць та вовни (табл. 2).

Виробництво всіх видів продукції рослинництва за 2011–2017 рр. було рентабельним, хоча доцільно відзначити негативну тенденцію сто-

Рис. 1. Динаміка виробництва продукції сільського господарства аграрними підприємствами України в постійних цінах 2010 р., 2011–2017 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [9]

Таблиця 1

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції господарствами всіх категорій аграрного сектору України в постійних цінах 2010 р., 2011–2017 рр., млн грн

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2011 р.
Продукція сільського господарства – всього	233696,3	223254,8	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	249157,0	106,6
Продукція рослинництва	162436,4	149233,4	175895,2	177707,9	168439,0	185052,1	179474,6	110,5
культури зернові та зернобобові	60492,5	49407,4	66997,3	67573,1	63421,0	69464,2	65169,8	107,7
Культури технічні	41549,5	40533,8	49108,6	50512,2	50172,8	57844,8	56143,1	135,1
картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	46916,5	46395,6	45762,2	46497,3	43439,4	44821,9	44859,0	95,6
культури плодові та ягідні, виноград	7758,1	7670,1	9092,8	7721,1	8027,4	7489,4	7745,0	99,8
Культури кормові	4619,7	4316,1	4335,8	4251,0	3738,0	3747,1	3547,9	76,8
інша продукція рослинництва та зміна обсягів незавершеного виробництва	1100,1	910,4	598,5	1153,2	-359,6	1684,7	2009,8	182,7
Продукція тваринництва	71259,9	74021,4	76963,8	73719,3	71028,3	69588,4	69682,4	97,8
сільськогосподарські тварини (вищухання)	31636,5	33390,3	35722,8	33813,5	33859,3	33916,2	33680,7	106,5
Молоко	28151,3	28909,5	29185,3	28246,1	26926,9	26321,8	26061,2	92,6
Яйця	8697,0	8892,9	9127,6	9114,7	7809,7	7026,9	7215,6	83,0
Вовна	16,4	15,7	14,9	10,8	9,4	8,6	8,2	50,0
інша продукція тваринництва	2758,7	2813,0	2913,2	2534,2	2423,0	2314,9	2716,7	98,5

Джерело: розраховано автором на основі [9]

Динаміка рівня рентабельності виробництва основних видів продукції сільського господарства в аграрних підприємствах України, 2011–2017 рр., %

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2011 р. (+,-)
Культури зернові та зернобобові	26,1	15,8	2,4	25,7	42,6	37,8	25,0	-1,1
Буряк цукровий фабричний	36,5	15,9	3,1	17,8	27,7	24,6	12,4	-24,1
Соняшник	57,0	44,9	28,2	36,7	78,4	61,9	41,3	-15,7
Картопля	17,7	-17,4	22,4	9,9	24,6	0,6	10,0	-7,7
Культури овочеві	9,9	1,1	7,5	14,5	32,0	15,3	9,9	0,0
Культури плодові та ягідні	17,9	9,6	127,5	65,8	58,3	25,0	35,4	17,5
Велика рогата худоба на м'ясо	-24,8	-28,3	-41,3	-34,5	-16,9	-23,2	3,4	28,2
Свині на м'ясо	-3,7	1,8	0,2	5,6	12,6	-4,1	3,5	7,2
Вівці та кози на м'ясо	-39,6	-32,8	-36,2	-43,0	-26,6	-31,5	-39,6	0,0
Птиця на м'ясо	-16,8	-2,4	-5,9	-12,6	-5,4	3,4	7,0	23,8
Молоко	18,5	1,8	13,1	11,1	12,7	18,6	26,9	8,4
Яйця курячі	38,8	52,6	47,6	58,8	60,9	0,5	-9,0	-47,8
Вовна	-70,6	-61,0	-72,7	-75,1	-61,9	-31,8	-69,8	0,8

Джерело: розраховано автором на основі [9]

совно її скорочення за деякими видами продукції. У розрізі галузі тваринництва прибутковим у 2017 р. було лише виробництво молока, м'яса птиці та м'яса великої рогатої худоби, від яких сільськогосподарськими підприємствами України на кожну затрачену гривню отримано додатково 0,27 грн, 0,07 грн та 0,04 грн прибутку відповідно. Слід зазначити, що виробництво вовни, а також м'яса баранини та козлятини було збитковим на протязі всього досліджуваного періоду.

Узагальнення великої емпірико-фактологічної інформації та аналіз діяльності інфраструктурних підрозділів, до завдань яких належить створення сприятливих умов для поліпшення виробництва у сільському господарстві, свідчать про те, що сучасна інфраструктура аграрного сектору нашої держави недостатньо ефективна і багато в чому індиферентна до економічних та соціально-екологічних інтересів аграрного виробництва, що виражається в дублюванні економіко-правових функцій, зайвій деталізації контрольних процедур, низькій результативності моніторингу якості аграрних екосистем.

Сталий розвиток, реалізація принципів якого є стратегічним напрямом розвитку сучасного аграрного виробництва, являє собою інтеграцію еколого-економічних, організаційно-інфраструктурних, соціальних, ландшафтно-адаптаційних, культурно-історичних, духовно-моральних, ментальних та інших аспектів сільського господарства, зумовлених необхідністю реалізації інноваційних методів освоєння економічних благ, дотримання прав і обов'язків аграрних товаровиробників у

процесі господарського розпорядження земельно-майновими ресурсами в рамках цивілізованих ринкових відносин.

Висновки з проведеного дослідження. Встановлено, що протягом 2011–2017 рр. вартість виробленої продукції сільського господарства підприємствами аграрного сектору України в постійних цінах 2010 р. збільшилася на 6,6%. Водночас виробництво продукції рослинництва збільшилося на 10,5%, а виробництво продукції тваринництва скоротилося на 2,2%. Виробництво всіх видів продукції рослинництва за 2011–2017 рр. було прибутковим, хоча й відзначається негативна тенденція стосовно її скорочення за деякими видами продукції. У галузі тваринництва прибутковим у 2017 р. було лише виробництво молока, м'яса птиці та м'яса великої рогатої худоби.

Тенденції розвитку світової економіки, а також вітчизняний досвід свідчать, що майбутнє сільського господарства України – у переході до сталого розвитку шляхом створення гідних умов життя населення, формування ефективної економічної системи, збереження ландшафту і культурних цінностей сільських територій, забезпечення довготривалого використання природних ресурсів для сільськогосподарського виробництва, туризму, рекреації та інших сфер господарської діяльності. Ця тенденція повинна реалізуватися на основі розширеного відтворення шляхом забезпечення пропорції регіональної економіки та стимулювання ефективної взаємодії суб'єктів територіальної системи за допомогою горизонтальних зв'язків, заснованих на ринкових і договірних відносинах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амбросов В.Я. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі. *Економіка України*. 2009. № 1. С. 67–73.
2. Андрийчук В.Г. Економіка підприємств агропродовольчого комплексу : навчально-методичний посібник. Київ : КНЕУ, 2010. 414 с.
3. Губені Ю.Е. Стратегічні напрямки розвитку сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2006. № 11. С. 18–27.
4. Кашуба Я.М. Вибір методів та підходів стратегічного управління розвитком підприємництва. *Економіка та держава*. 2014. № 9. С. 166–170.
5. Макаренко П.М., Пілявський В.І. Організація формування та ефективного управління агрохолдингами. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2011. Вип. 2(45). С. 21–24.
6. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37–49.
7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 218 с.
8. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні. *Економіка АПК*. 2004. № 12. С. 3–15.
9. Сільське господарство України 2017 : статистичний збірник. Київ, 2018. 245 с.
10. Ульяновченко О.В. Ресурсний потенціал аграрного сектору економіки України: управлінський аспект. Суми : Довкілля, 2010. 383 с.
2. Andrijchuk, V.H. (2010), *Ekonomika pidpriemstv ahroprodovol'choho kompleksu* [Economy of enterprises agroindustrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Gubeni Yu.E. (2006), *Strategichni napryamki rozvitku sil'skogo gospodarstva Ukraini* [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine]. *Ekonomika APK*. no. 11. pp. 18-27.
4. Kashuba, Ya.M. (2014). *Vybir metodiv ta pidkhodiv stratehichnoho upravlinnya rozvytkom pidpriyemnytstva* [Selection of methods and approaches of strategic management of entrepreneurship development]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 9. pp. 166-170.
5. Makarenko, P.M. and Piliavskiy V.I. (2011), *Organization of formation and effective management of agro holdings* [Organization of formation and effective management of agroholdings], *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika ta menedzhment»*, issue 2 (45), pp. 21-24.
6. Mesel-Veseliak V.Ya., Fedorov M.M. (2016) *Strategichni napriamy rozvitku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy* [Strategic directions of development of the agrarian sector of the Ukrainian economy]. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 37-49.
7. Lupenko Yu.O., Mesel-Veseliak V.Ya. (2012) *Strategichni napriamy rozvitku silskoho gospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of agricultural development of Ukraine for the period till 2020]. Kyiv: NNTs IAE.
8. Sabluk, P.T. (2004), *Osnovni napriamy rozroblennya stratehiyi rozvitku ahropromyslovoho kompleksu v Ukraini* [Main directions of development of agro-industrial complex in Ukraine], *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 3-15.
9. State Statistics Service of Ukraine (2018), *Sil'ske gospodarstvo Ukrainy 2017: statystychnyi zbirnyk* [Agriculture of Ukraine 2017: Statistical yearbook], *Derzhkomstat*, Kyiv, Ukraine.
10. Ulianchenko, O.V. (2010), *Resursnyi potentsial agrarnogo sektora ekonomiky Ukrainy: upravlinskyi aspekt* [Resource potential of agrarian sector of economics of Ukraine: managerial aspect], *Dovkillya*, Sumy, Ukraine.

REFERENCES:

1. Ambrosov, V.Ya. (2009), *Efektivnist' vykorystannya faktoriv rozshyrenoho vidtvorennya v ahrarnomu sektori* [Efficiency of use factors of expanded reproduction in the agricultural sector], *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 67-73.